

AGİT
(AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI)
Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
3 KASIM 2002 TARİHİNDE YAPILAN
GENEL SEÇİMLER

AGİT/DEMOKRASİ KURUMLARI VE İNSAN HAKLARI ŞUBESİ
DEĞERLENDİRME RAPORU

Varşova
4 Aralık 2002

İÇİNDEKİLER

- I. ÖZET
- II. SEÇİM DEĞERLENDİRME HEYETİNİN GÖREV YAPTIĞI ŞARTLAR
- III. SEÇİMLERE YOL AÇAN GELİŞMELER VE ORTAM
- IV. YASAL ÇERÇEVE
  - A. SEÇİM SİSTEMİ
  - B. KİŞİLERİN VE PARTİLERİN SEÇİME KATILMA ŞARTLARI
  - C. ŞİKAYETLER VE SEÇİM KARARLARINA İTİRAZLAR
  - D. %10 BARAJI
  - E. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE UYGULANAN KISITLAMALAR
  - F. DİĞER YASAL KONULAR
- V. SEÇİM KURULLARI
- VI. SEÇİM KAMPANYASI
- VII. BASIN VE YAYIN ORGANLARI
- VIII. OY VERME VE OYLARIN SAYILMASI
- IX. SEÇİM SONUÇLARI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
4 KASIM 2002 TARİHİNDE
YAPILAN GENEL SEÇİMLER
AGİT/Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi Değerlendirme Heyeti
Kati Raporu

I. ÖZET

3 Kasım 2002'de yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) seçimleri, Türkiye'de demokrasinin ne kadar canlı olduğunu göstermiştir. Bütün ülkede çok sayıda parti aktif bir şekilde seçim kampanyası yürütmüş, seçmenler geniş bir yelpazeye yayılmış çeşitli seçenekler arasından tercihini yapma imkanına sahip olmuştur. Muhalefet partilerinin ezici bir zafer kazanması, Türk seçmenlerinin hükümet değişikliği yapma gücünü göstermiştir.

Seçimler, uluslararası standartlara uygun bir demokratik seçim için gerekli çerçeveyi sağlayan seçim kanunları ile yapılmıştır. Son iki yılda gerçekleştirilen kayda değer anayasal ve yasal reformlar, seçimlerin daha da iyi bir genel yasal çerçeve içinde yapılmasını sağlamıştır.

Diğer yandan, yasal çerçevenin geniş olması ve uygulanış biçimi, Türkiye'de siyasi tartışmaların kapsamına bir takım kesin sınırlar koymaktadır. Şiddete yer vermeyen siyasi görüşlerin bu sınırların ötesinde ifade edilmesi, hala çeşitli kanunlarla kısıtlanmaktadır ve bu kısıtlamalar katı bir şekilde uygulanmaktadır. Son seçimlerde, bazı partiler, kapatılmalarına yönelik yasal işlemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunlar içinde en dikkat çekenlerinden biri, seçimin galibi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'dir (AK Parti). Ayrıca, birçok adayın da seçime katılması yasaktı. Bunlar arasında AK Parti'nin genel başkanı ve bazı başka partilerin genel başkanları da vardı. Bu kişilerin seçime katılmalarının yasaklanmasının gerekçesi, genelde, geçmişte yaptıkları şiddete yer vermeyen siyasi konuşmalar sonucu aldıkları mahkumiyetlerdi. Serbest konuşma özgürlüğü üzerindeki bu kısıtlamalar ve siyasi parti kapatma ve kişilerin seçime katılmalarını yasaklama uygulamaları, Türkiye'deki, belirttiğimiz kısıtlama ve yasaklamalar dışında, çoğulcu olan seçim sistemi ile ve Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ile çarpıcı bir çelişki oluşturmaktadır.

Partiler, meclise girmek için oyların en az %10'unu almak zorundadırlar. Bu, Avrupa standartlarına göre çok yüksek bir barajdır. Seçime katılan 18 partiden sadece ikisi barajı aşmıştır. Bunun sonucunda, seçmenlerin oylarının %45'i TBMM'de temsil edilmeyecektir ve toplam oyların %35'inden azını almış bir parti TBMM'deki sandalyelerin neredeyse üçte ikisine sahip olmuştur. Bu tür çarpıklıkları gidermek için, yetkili makamlar baraj oranını gözden geçirmelidirler. Kanunlar arasında gözden geçirilmesi gereken diğer hususlar arasında, Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarına itiraz için başvurulacak adli makamların bulunmaması ve yurt dışında iken oy kullanmayı sağlayacak prosedürlerin mevcut olmayışı yer almaktadır.

Halkın büyük çoğunluğu seçim sürecinin adilliğine ve özellikle Yüksek Seçim Kurulu'na karşı güven duymaktadır. İl ve ilçe düzeyinde bütün sandıklarda siyasi partilerin temsilcilerinin hazır bulunması, halkın güvenini daha da artırmaktadır. Sistem açık ve şeffaftır. Oy verme ve oyların sayılması işlemlerinde, hileyi engellemeye yönelik etkili önlemler uygulanmaktadır.

Kanunda, uluslararası gözlemciler veya parti üyesi olmayan vatandaşların gözlemcilik yapması konularında bir hüküm bulunmamakla beraber, uygulamada, parti üyesi olmayan vatandaşlar oy verme ve oyların sayımı aşamalarında oy verme yerlerine özgürce girebilmektedirler.

Kısa ama canlı bir seçim kampanyası dönemi yaşanmıştır. Partiler, sakin ve huzurlu bir ortamda propaganda yapmışlardır. Bazı siyasi partiler ve insan hakları gruplarının bildirdiği önemli sayıda taciz olayı olmakla beraber, genel kanı, genel olarak durumun daha önceki seçimlere göre çok daha iyi olduğu yönündedir.

Basın ve yayın organları, seçimleri canlı bir şekilde ve bütün yönleriyle yansıtmışlar, seçmenlere, tercihlerini yaparken kullanmaları için yeterli bilgi temin etmişlerdir. Basın ve yayın organları, aday ve partilerin tabi olduğu ifade özgürlüğü kısıtlamaları ile aynı kısıtlamalara tabidir. Bütün basın ve yayın organlarından, seçimleri adil ve hakkaniyetli bir şekilde yansıtmaları istenmektedir. Bazı televizyon kanalları, bu şartlara uymadıkları için altı güne varan süreler kapatılmışlardır. Bu sert yaptırım, hali hazırda düzenleyici yetkili makamların uygulayabildiği tek cezadır. Bazı yeni, daha az sert cezaların yürürlüğe konması düşünülmelidir.

Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi, Seçim Değerlendirme Heyeti'ne karşı açık ve yardımcı tutumları ve gösterdikleri destek nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'na, Viyana'daki Daimi Heyet'e, Yüksek Seçim Kurulu'na ve diğer Türk yetkili makamlarına teşekkür eder. Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi, bu yönde bir istek gelmesi halinde, seçim sisteminin iyileştirilmesinin devamında hükümete ve sivil topluma yardımcı olmaya hazırdır.

II. SEÇİM DEĞERLENDİRME HEYETİNİN GÖREV YAPTIĞI ŞARTLAR

AGİT Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi (ODIHR – Office for Democratic Institutions and Human Rights), Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından 18 Eylül tarihinde, Türkiye'de 3 Kasım'da yapılacak parlamento seçimlerine bir gözlem heyeti göndermeye davet edilmiştir. Türk yetkili makamları, ODIHR'i bir seçimde gözlemci olarak bulunmak üzere ilk kez davet ediyorlardı. Bu, iyi bir gelişme olarak algılanmıştır. ODIHR, yerleşik demokrasilerdeki ve geçiş dönemindeki ülkelerdeki seçim uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik yeni programına uygun olarak bu daveti kabul etmiştir. Bununla birlikte, davetle seçimler arasındaki sürenin nispeten kısa olması ve seçimlerin erken seçim olmaları nedeniyle ODIHR'in 2002 programında yer almamaları ve bunun sonucunda bütçe ve personel bakımından bir takım darlıkların yaşanması nedeniyle, ODIHR ancak, kısıtlı amaçlar güden küçük ve kısa bir görev süresi olan bir heyet gönderebilmiştir. Heyet, yasal ve kurumsal konular üzerinde daha çok durmak üzere, seçim süreci hakkında genel bir görüş elde etmeyi hedeflemiştir.

ABD'den Peter Eicher başkanlığında beş kişilik bir ODIHR Seçim Değerlendirme Heyeti 29 Ekim ile 4 Kasım arasında Türkiye'de bulunmuştur. Heyet, hükümet yetkilileriyle, Yüksek Seçim Kurulu ile ve daha alt düzeyde seçim yetkilileriyle, Anayasa Mahkemesi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, siyasi partiler, basın yayın organları ve gazeteciler, insan hakları grupları, bağımsız uzmanlar ve diplomasi çevresinin temsilcileri ile görüşmüştür. Heyetin bir üyesi İstanbul'a kısa bir ziyaret yaparak basın yayın organlarıyla toplantılar yapmış, bunun dışında heyet hep Ankara'da kalmıştır. Ayrıca, Ankara kentinin dışında birkaç oy verme yerine de kısa ziyaretler yapılmıştır.

Heyet, görev süresinin kısa, boyutunun küçük olması nedeniyle, seçim sürecini bütün yönleriyle değerlendirecek veya kendisine intikal eden meselelerin, yorumların ve iddiaların bir çoğunu bağımsız olarak değerlendirecek bir konumda değildi. Heyetin görev alanının coğrafi bakımdan sınırlı olması (üstelik Türkiye gibi büyük ve bölgeleri arasında büyük farklılıklar gösteren bir ülkede), ülkenin farklı bölgelerinde seçim sürecinin ne derece değişik şekillerde cereyan ettiğinin değerlendirilmesine olanak tanımamıştır. Aynı şekilde, Ankara bölgesindeki birkaç oy verme yerine yapılan ziyaretler, oy verme, oyların sayımı ve oyların toplanması işlemleriyle ilgili sonuçlar çıkarmak için yeterli bir taban oluşturamamaktadır.

III. SEÇİMLERE YOL AÇAN GELİŞMELER VE ORTAM

31 Temmuz 2002 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 3 Kasım 2002 tarihinde erken genel seçim yapılmasına karar vermiştir. Bu karar, Meclis içinde siyasi karışıklıklarla geçen yedi aylık bir dönemin sonunda alınmıştır. Bu siyasi karışıklık dönemi süresince, Türkiye'yi son üç yıldır yöneten üç partili koalisyon, sahip olduğu desteği sürekli kaybetmiştir.

Seçimler, Türkiye’de önemli anayasal ve yasal reformların yapıldığı bir dönemde yapılmıştır. Bu reform döneminde, insan hakları ve temel özgürlükler esaslı bir şekilde kuvvetlendirilmiştir. 1999 yılında yapılan son seçimlerden sonra, hükümet, 2001 Ekim ayında önemli bir anayasa reformu paketi gerçekleştirmiş, 2001 Kasım ayında yeni bir medeni kanun kabul etmiş, 2002 yılı Şubat, Mart ve Ağustos aylarında da üç ilave yasal reform paketi gerçekleştirmiştir. Bu reformların gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde, hükümetin, gelecekte Avrupa Birliği’ne üye olmak için, Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme çabaları bağlamında gerçekleşmiştir.

Seçimlerin siyasi çerçevesini belirleyen bazı başka faktörler de vardır. Son seçimlerden sonra, Türkiye ciddi bir ekonomik kriz içine girmiştir. Bu ekonomik kriz nüfusun birçok kesimini hala etkilemektedir. Ekonomik kriz, seçim kampanyalarında belli başlı konulardan birini teşkil etmiştir. Seçmenlerin parlamentoda bulunan partilerin hepsine karşı gösterdikleri düşmanlık da krizin bir yansıması olmuştur. 1999 yılında yasadışı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması ve bunun ardından PKK tarafından çatışmalara son verilmesi, özellikle güneydoğuda, siyasi atmosferin daha az elektrikli olmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, siyasette İslamcılık etkisi de seçimlerin tartışma konuları arasındaki yerini korumuştur.

IV. YASAL ÇERÇEVE

3 Kasım seçimlerinin yasal çerçevesi, Anayasa, Seçimler ve Seçmen Kütükleri Temel Hükümleri Hakkında Kanun ve Genel Seçim Kanunu (buradan itibaren “seçim kanunları” diye anılacaktır), Siyasi Partiler Kanunu, Radyo ve Televizyon Kurumlarının Kurulması ve Yayınları Hakkında Kanun, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Hakkında Kanun ve ceza kanununun ve diğer kanunların ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü ve diğer siyasi hakları etkileyen çok sayıdaki hükmünden oluşmaktadır. Bu kanunların büyük bir kısmı, kısa bir süre önce reform sürecinin bir parçası olarak değiştirilmiştir. TBMM, Ekim ayı başlarında tatile girmesine kadar seçim kanunlarında ilave değişiklikler yapılması konusunu görüşmeye devam etmiştir. Seçim propagandaları sırasında, bazı siyasi partiler, seçim bildirgelerinde seçim kanunlarında başka değişiklikler yapılmasını savunmuşlardır.

Seçim kanunları, uluslararası standartlara uygun demokratik seçimlerin yapılması için yeterli bir çerçeve sağlamaktadırlar.

A. SEÇİM SİSTEMİ

TBMM, Türkiye’nin illerinin esas alındığı 85 seçim bölgesinden seçilen 550 milletvekilinden oluşmaktadır. Her ilden en az bir milletvekili seçilmektedir. Diğer milletvekillikleri, nüfus büyüklüğüne göre dağıtılmaktadır. 1 ila 18 milletvekilliği olan iller tek bir seçim bölgesi oluşturmakta, 19 ila 35 milletvekilliği olan iller iki seçim bölgesi oluşturmakta, 35’den fazla milletvekilliği olan İstanbul ise üç seçim bölgesi oluşturmaktadır.

Milletvekilleri, milletvekilliklerin hesaplanmasında d’Hondt yöntemi kullanılarak nisbi bir sistemle seçilmektedir. Siyasi partiler, seçime katılmak ve seçilmek için bir “ikili baraj”ı aşmak zorundadırlar. Birincisi, her parti ülkedeki illerin en az yarısında ve her ilin seçim bölgelerinin en az üçte birinde teşkilatını kurmuş olmak zorundadır. İkincisi, bir parti, TBMM’ye girmek için, bütün ülkede kullanılmış oyların en az %10’unu almak zorundadır. Bu barajlar, bütün siyasi partiler için, özellikle de tabanı belli bir bölgede bulunan partiler için önemli bir engel oluşturmaktadır.

Seçimlerde bağımsız adaylar da seçilebilmektedirler. Bağımsızlar, d’Hondt yöntemi kullanılarak milletvekili dağılımına göre aday oldukları bölgede yeterli sayıda oy aldıkları takdirde milletvekili seçilmektedirler.

Oy kullanmak zorunludur ve oy kullanmayanlar, kabaca 3 Euro’nun eşdeğeri olan 5 milyon TL para cezasına çarptırılmaktadırlar.

B. KİŞİLERİN VE PARTİLERİN SEÇİME KATILMA ŞARTLARI

Genel yasal çerçevede, aday olmak isteyen kişilerin ve siyasi partilerin seçimlere katılmasını kısıtlayabilen hükümler de yer almaktadır. Bu kanunlar uygulanmış ve bazı adayların ve partilerin seçime katılmalarını gerçekten engellemişlerdir. Anayasa'nın 76'ncı maddesi, milletvekili olmak için yeterli şartlara sahip olma konusunda uzun bir dizi kısıtlama getirmektedir. Bunlar arasında, uzun bir liste oluşturan bir takım suçlardan birinden dolayı bir yıl ya da daha uzun bir hapis cezasına mahkum olanların, affa uğramış bile olsalar, aday olmasını yasaklayan bir hüküm de bulunmaktadır. Söz konusu suçlar arasında "ideolojik veya anarşist faaliyetlerde bulunmak" veya "halk arasında sınıf ayrımına dayalı düşmanlığı kışkırtmak" gibi suçlar da yer almaktadır. Milletvekili Seçimleri Kanunu Madde 11'de bu kısıtlamalar düzenlenmektedir.

Bu ve başka kanun hükümleri seçimler sırasında kullanılarak bazı kişilerin adaylıkları engellenmiştir. Bunlar arasında en önemli olanı, ülkedeki en popüler politikacılardan biri olan, eski İstanbul belediye başkanı ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın (ki 3 Kasım seçimlerinde ezici bir zafer kazanmıştır) seçimlere katılmasının yasaklanmasıdır. Recep Tayyip Erdoğan'ın yasaklanmasının gerekçesi, bir siyasi toplantıda bir şaire ait dizeler okuyarak dini kullanarak nefreti kışkırtmak suçundan Ceza Kanunu'nun 312'inci maddesi gereği 1998 yılında mahkum edilmiş olmasıdır. 312'inci madde daha sonra, Erdoğan'ın fiilinin artık ceza kanunu kapsamında bir suç olmaktan çıkmasını sağlayacak şekilde değiştirilmiştir. Bununla beraber, Recep Tayyip Erdoğan'ın mahkumiyeti, adaylığının yasaklanmasına gerekçe olmaya devam etmiştir. Ayrıca, Erdoğan, AK Parti'nin "kurucu üyeliği"nden de istifa etmek zorunda bırakılmıştır.

Başka bazı önemli siyasetçilerin de seçime katılmaları yasaklanmıştır. Bunlar arasında, Halkın Demokrasi Partisi'nin (HADEP) eski başkanı Murat Bozlak, eski başbakan ve kapatılan Fazilet Partisi'nin eski başkanı Necmettin Erbakan ve Sosyalist Demokrasi Partisi'nin eski başkanı ve Türkiye İnsan Hakları Derneği'nin eski başkanı Akın Birdal da vardır.

Adaylıkların yasaklanmasının ötesinde, Cumhuriyet Baş Savcısı, bazı siyasi partilerin kapatılması için de yasal işlemler başlatmıştır. Bunlar arasında en önemlisi, seçimin galibi olan AK Parti aleyhine açılan davadır. HADEP aleyhine açılan başka bir dava, partinin seçimlerden çekilerek Demokratik Halk Partisi (DEHAP) ile birleşmesine yol açmıştır. Türkiye Sosyalist Partisi'nin ve Hak ve Özgürlükler Partisi'nin kapatılması için de Anayasa Mahkemesi'nde davalar açılmıştır.

Adayların seçimlere katılabilip katılamayacakları konusunda en üst yetkili makam Yüksek Seçim Kurulu'dur. Bu kurul, hakimlerden oluşmaktadır. Toplam olarak, Yüksek Seçim Kurulu, yasal şartların yerine getirilmemesi gerekçesiyle 60 adayın seçime katılmasına izin vermemiştir. Parti kapatmaya yetkili tek kurum Anayasa Mahkemesi'dir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, bunu ancak, savcının başvurusu üzerine bir asliye mahkemesi sıfatıyla yapabilir. Her iki durumda da, verilen cezalar aleyhine Türkiye'de temyiz imkanı yoktur. Bir mahkeme kararını temyiz etme olanağının bulunmayışı, özellikle de idari kararların temyiz edilemeyeceği, Türkiye'nin AGİT çerçevesindeki taahhütlerine aykırıdır.¹

2002 yılı Mart ayında, Siyasi Partiler Kanunu'nun 101'inci maddesi, bir partinin kanunlara aykırı davranması halinde, söz konusu parti kapatılmadan daha hafif cezalar verilecek şekilde değiştirildi. Artık Anayasa Mahkemesi, seçim kanunlarına veya başka kanunlara aykırı davranmanın cezası olarak, partileri kapatmak yerine, devletçe sağlanan yardımların tümünden veya bir kısmından mahrum etme şeklinde ceza verme seçeneğine sahiptir. Bir siyasi partinin kapatılmasının ne kadar ciddi bir durum olduğu göz önüne alınırsa, daha az ağır alternatif bir yaptırımın tesis edilmesi olumlu karşılanmıştır.

¹ Viyana Belgesi (1989), paragraf 13.9; Moskova Belgesi, paragraf 18.2, 18.3 ve 18.4; Kopenhag Belgesi, paragraf 5.10 ve 5.11.

Bir parti kapatıldığında, o partinin seçilmiş milletvekilleri otomatik olarak TBMM'deki sandalyelerini kaybetmemektedirler. Dahası, kapatılmış partilerin yeni bir ad altında yeniden kurulmaları ve faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmeleri gayet yaygın bir uygulamadır. Nitekim HADEP böyle yapmıştır. Geçmiş yıllarda da çeşitli İslamcı partiler bu yola başvurmuşlardır.

Bununla birlikte, adayların seçime katılmalarının yasaklanması ve parti kapatma uygulamalarının yaygınlığı, Türkiye'de son zamanlarda yapılan reformların özüyle ters düşmektedir ve Türkiye'nin AGİT'in Kopenhag Belgesi² çerçevesindeki yükümlülükleriyle tutarlı değildir. *Aslında, bu uygulama olmasa canlı ve çoğulcu bir demokratik seçim sistemi olan bu seçim sistemi, bu uygulama nedeniyle bozulmaktadır. Bu uygulama, sona erdirilmeli veya kökten bir şekilde reformdan geçirilmelidir. Asgari bir düzeltme olarak, siyasi partileri kapatmanın veya kişilerin aday olmasını yasaklamanın ne kadar ciddi bir şey olduğu düşünülürse, hükümet, bu tür yaptırımlarla sonuçlanabilecek bütün davalar için bir hukuki temyiz usulü tesis etmelidir.*

C. ŞİKAYETLER VE SEÇİM KARARLARINA İTİRAZLAR

Seçim kanunlarında, seçim kanun ve yönetmeliklerinin uygulanmasıyla ilgili şikayetlerin ele alınmasında bir silsile oluşturulmuştur. Seçim kurullarının her düzeyinde alınmış kararlar aleyhine (bkz. aşağıda), bir üst düzeyde itiraz edilebilmektedir. Bu zincirin en üst noktasında Yüksek Seçim Kurulu yer almaktadır. Yüksek Seçim Kurulu (YSK), bütün düzeylerde yapılan itirazların son hakemidir. Anayasa'ya ve seçim kanunlarına göre, YSK'nın kararları katidir ve bunlara itiraz edilemez, bunlar hakkında dava açılmaz. Bu hükmün amacı, seçimle ilgili ihtilafların hızla ve kati bir şekilde çözülmesini sağlamak, seçim sonuçlarının uzayıp giden davalarla gecikmesinin önüne geçmektir. Şikayetler hızlı ve etkili bir şekilde çözüme kavuşturulmuş, sistem arzu edilen sonucu sağlamıştır.

D. %10 BARAJI

Yukarıda belirtildiği gibi, seçim sisteminde, siyasi partilerin TBMM'ye girmek için ülke genelinde %10'luk bir barajı aşmalarını öngören bir baraj kuralı vardır. Görüştüğümüz resmi kişilere göre, bu sistem, aşırı derecede parçalanmış bir meclisin ortaya çıkmasını önlemek ve böylece siyasi istikrarın sağlanmasını kolaylaştırmak amacıyla düşünülmüştür. Bu seçimden önce, %10'luk barajın mantıksız olmadığı düşünülüyordu. Çünkü 1999'daki seçimlerde beş parti barajı geçerek meclise girmiş, daha önceki seçimlerde de birçok parti barajı aşmıştı.

Bununla birlikte, baraj, parçalanmayı önlemek ve siyasi istikrarı artırmak şeklindeki amaçlarını gerçekleştirmekte her zaman başarılı olmadı. Partiler çoğu zaman TBMM'ye girdikten sonra bölündüler. Örneğin, 1999 seçimlerinde barajı beş parti geçmişken, bölünmeler sonucunda, 2002 seçimlerinde TBMM'de 11 parti bulunuyordu. Siyasi istikrar konusunda ise, 2002 seçimleri erken seçimlerdi ve koalisyon hükümetinin çökmesi üzerine bu seçimlere gidilmişti. Bu, Türkiye'nin art arda gerçekleştirdiği dördüncü parlamento erken seçimidir.

Yüzde 10'luk bir baraj, Avrupa için çok yüksektir. On sekiz partinin bulunduğu bir seçimde böyle yüksek bir baraj olmasının sonuçlarından biri, oy kullananların oylarının son derece yüksek oranda bir kısmının yeni mecliste temsil edilmeyecek olmasıdır. Bu şekilde, oyların tam %45'i "boşa gitmiştir". Bu kadar yüksek bir rakam, bir nisbi seçim sistemini asıl amacından saptırmaktadır. Öyle ki, seçimden zaferle çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi, TBMM'deki sandalyelerin neredeyse üçte ikisini (550 sandalyeden 363) kontrol edecektir; halbuki, oyların %35'inden azını almıştır. Ülke barajının yüksek olması, aynı zamanda

---

² Özellikle, Türkiye'nin de imzalamış olduğu İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkındaki Avrupa Konvansiyonu'nun, örgütlenme özgürlüğünü koruma altına alan 11'inci maddesi, 7'inci paragrafına bakınız. Türkiye'yle ilgili davalarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin parti kapattığı durumlarda, Konvansiyon'un standardı olan "demokratik bir ülkede zorunlu" olma şartının, yani ulusal güvenlik ve halkın güvenliği amacı ile orantılı olma şartının her zaman yerine getirilmediği hükmüne varmıştır.

bölgesel veya azınlıklara dayanan partilerin TBMM'ye girmesini de hemen hemen imkansız kılmaktadır. *Türk yetkili makamlarının, %10'luk barajın amacına ulaşmış olduğunu ve barajın düşürülmesi gerekli gereklemediğini düşünmeleri gerekmektedir.*

E. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNDEKİ KISITLAMALAR

Birçok kanunda, ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümler bulunmaktadır. Örneğin, Ceza Kanunu'nun 159'uncu maddesi, "Devlete ve devlet kurumlarına hakaret ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğünü tehdit etmek" suçları için muhtemel hapis cezaları öngörmektedir. Ceza kanununun yukarıda bahsedilen 312'inci maddesi, dini nefreti kışkırtma gerekçesiyle bazı adayların seçimlere katılmasının yasaklanmasında kullanılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu'nun 7'inci ve 8'inci maddeleri, ayrılıkçı propaganda veya terör yöntemlerinin kullanılmasını teşvik edebilecek terörist bir örgülle "bağlantılı propaganda" suçları için cezalar öngörmektedir. Ceza kanununun "yasadışı örgütleri destekleme"yle ilgili 169'uncu maddesi de, geçtiğimiz aylarda, şiddet içermeyen konuşmaları nedeniyle kişiler hakkında dava açılmasında kullanılmıştır. Yakın zamanlarda, reform sürecinin bir parçası olarak, bu kanunlardan bazılarında yapılan değişiklikler, ifade özgürlüğü koşullarının iyileşmesi sonucunu verebilir. Bununla birlikte, devam eden kısıtlamalar ve yargılamalar izin verilen siyasi tartışma ortamının parametrelerini sınırlayarak seçim kampanyası üzerinde etki yapmıştır.

Seçimler ve Seçmen Kütükleri Temel Hükümleri Hakkında Kanun'un 58'inci maddesinde, seçim propagandasında Türkçe dışında dil kullanmak kesinlikle yasaklanmaktadır. Reform sürecinin bir parçası olarak, başka diller kullanma üzerinde eskiden var olan bazı kısıtlamalar kaldırılmış, 2002 Ağustos ayında da kanunlar değiştirilerek Türkçe dışında dillerde radyo ve televizyon yayınına ve eğitime izin verilmiştir. Demokratik Halk Partisi (DEHAP), yürürlükte kalan kısıtlamaların, destek tabanının ana kısmını oluşturan etnik Kürt seçmenlerin birçoğu ile iletişim kurmasını engellediğini öne sürmüştür. Bir DEHAP adayı, Seçim Değerlendirme Heyeti'ne, seçim toplantılarında ve mitinglerinde Kürtçe konuşmaktan dolayı hakkında açılmış dört dava olduğunu söylemiştir. Üç DEHAP taraftarının, bir DEHAP otobüsünde Kürtçe müzik çaldıkları için Şırnak'ta gözaltına alındıkları bildirilmiştir. Bu kişiler, yasa dışı bir örgütü desteklemekle suçlanmışlardır. Haklar ve Özgürlükler Partisi'nin başkanı Abdülmelik Fırat, seçim kampanyası sırasında bir topluluğu Kürtçe selamladığı için kısa bir süre gözaltına alınmıştır. *Yayın ve eğitim alanlarında Türkçe dışında dillerin kullanılması üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, siyasi kampanyaları da kapsayacak şekilde genişletilmelidir.*

F. DİĞER YASAL KONULAR

Görüşüğümüz bazı resmi kişiler ve siyasi parti temsilcileri ve aynı zamanda bazı bağımsız yorumcular, Siyasi Partiler Kanunu'nun bazı yönleri konusunda memnuniyetsizliklerini ifade ettiler. Yasada, siyasi partiler üzerinde bir dizi yasak yer almaktadır. Bunlar arasında, parti kapatmak için kullanılmış hükümler de vardır. Ayrıca, kanunda, parti teşkilatıyla ilgili, gücü, üyelerin ve bölge teşkilatlarının aleyhine büyük ölçüde parti liderlerinin ellerinde toplayan koşullar da yer almaktadır.

Seçim Kanunu'nda, hem oy verilirken hem de oyların sayımı ve tasnifi sırasında sandıklarda ve ilçe düzeyinde siyasi parti ve bağımsız aday gözlemcilerinin hazır bulunması öngörülmektedir. Seçim kanununda, oyların sayımı, tasnifi, kayda geçirilmesi ve listelenmesinin halka açık olarak yapılacağı hükme bağlanmıştır. Siyasi parti gözlemcilerinin, İl Seçim Kurulları'nda ve Yüksek Seçim Kurulu'nda da bulunmalarına izin verilmektedir. Aslında bunu öngören özel bir kanun hükmü bulunmadığı halde yapılan bu uygulama olumludur. Aynı şekilde, bunu öngören bir kanun hükmü bulunmadığı halde, oy verme yerleri halktan gözlemcilere de açıktır. Kanunda, uluslararası seçim gözlemcileri hakkında hiçbir şey belirtilmemektedir. *Yetkili makamlar, gözlemciler konusunda belirsizliği veya uygulamalar arasında farklar olmasını önlemek ve kanunu AGİT Kopenhag Belgesi'ne (paragraf 8) uygun*

hale getirmek için, partili olmayan Türk vatandaşı gözlemcilerin ve uluslararası gözlemcilerin seçimin bütün yönlerini izlemelerine izin veren özel bir yasa hükmünün çıkarılması konusunu düşünmelidirler.

Seçim kanununda, Türkiye dışında oturan vatandaşların postayla oy verme yoluyla oy kullanmalarını sağlayacak hükümler bulunmamaktadır. Seçmenlerin, sınır kapılarında ve havaalanlarında kurulan sandıklarda, ülkeye giriş veya çıkış yaparken bir ay öncesinden oylarını kullanmalarını sağlayan bir sistem kurulmuştur. Yine de, yurtdışında oturan çok sayıda Türk vatandaşından ancak Türkiye'de bulunanlar oy kullanabilmişlerdir. Seçim yetkili makamları ve Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Türk büyükelçiliklerinin ve konsolosluklarının, yurtdışında yaşayan çok sayıda Türk'ün oy vermesiyle başa çıkacak donanımına sahip olmadıklarını öne sürmüşlerdir. *Yine de, yetkili makamlar, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının seçimlere katılabilmesi için bir yöntem düşünebilirler. Bu yöntem, postayla oy kullanma olabilir.*

V. SEÇİM KURULLARI

Türkiye'nin dört düzeyden oluşan bağımsız bir seçim kurulları sistemi vardır.

- En üstte Yüksek Seçim Kurulu (YSK) vardır. YSK, yedi asil, dört yedek üyeden oluşan, yargı gücüne sahip daimi bir idari kurumdur. Bütün üyeler yüksek hakimdirler. Üyelerden altısı Yargıtay genel kurulu tarafından, beşi de Danıştay genel kurulu tarafından kendi üyeleri arasından seçilirler. Başkan ve başkan yardımcısı YSK üyeleri tarafından seçilirler. YSK üyeleri altı yıl görev yaparlar. Yukarıda belirtildiği gibi, YSK'nın görevi, seçimlerin adil ve düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak, seçim yönetmelikleri ve talimatları çıkarmak, soruşturma yapmak, her türlü kural dışılık, şikayet ve itiraz hakkında kati kararı vermek ve seçim mazbatalarını kontrol etmektir. YSK'ya halk arasında büyük güven duyulmaktadır.
- 85 İl Seçim Kurulu vardır. Bunlar, ilin en yüksek dereceli üç hakiminden oluşmaktadır. Hakimler iki yıl süreyle görev yapmaktadırlar. Siyasi partiler de, il seçim kurullarına oy hakkı olmayan temsilciler tayin edebilirler.
- İlçe Seçim Kurulları bir başkan, altı asil ve altı yedek üyeden oluşmaktadır. Başkan, devlet memurları arasından iki üye seçmektedir. Son seçimlerde en yüksek oyları almış olan dört siyasi partinin her biri, seçime katılmaları şartıyla, bir asil ve bir yedek üye tayin edebilir. Eğer bu partiler üye tayin etmezlerse, seçime katılan diğer siyasi partiler arasından kurayla belirlenenler kalan üyeleri tayin edebilirler. İlçe Seçim Kurulu'nun başkanı, ilçedeki en yüksek dereceli hakimdir.
- Sandık kurulları İlçe Seçim Kurulları tarafından tayin edilir ve bir başkan ile altı asil ve yedek üyeden oluşur. O ilçede son genel seçimlerde en çok oyu almış olan beş siyasi parti, birer asil ve birer yedek üye atama hakkına sahiptirler. Kalan üyeler, kura yoluyla sandık kurulunun bulunduğu yerin ihtiyar heyetinden seçilir. 172,000'in üzerinde sandık kurulu vardır. Bunların her biri 300'e varan sayıda sandıktan sorumludur. Sandık başına düşen seçmen sayısının nispeten düşük olması çok yüksek sayıda seçim görevlisi olmasına yol açmıştır (41,410,793 seçmen için 1,206,000 görevli). Ancak böyle olması, sandıklarda yığılmayı önlemekte ve oy verme işlemine büyük hız kazandırmaktadır.

Seçim sisteminin özellikle olumlu özelliklerinden biri, son derece şeffaf olmasıdır. Siyasi partilerin sandık kurullarına, İlçe Seçim Kurulları'na ve İl Seçim Kurulları'na katılmaları ve aynı zamanda bunlara ek olarak parti gözlemcilerinin bulunması, seçimlere güveni artırmaktadır. Seçim sonuçları her oy verme yerinin ve her İlçe Seçim Kurulu'nun dışına asılmakta ve bir hafta kalmaktadır. Siyasi parti temsilcileri ve bağımsız adayların gözlemcileri sonuçların birer tasdikli suretini alabilmektedirler. Adaylar ve parti temsilcileri, il düzeyinde oyların toplanmasını da izleyebilmektedirler. Her seçim bölgesine ait kati seçim sonuçları YSK tarafından, İl Seçim Kurulları'ndan gelir gelmez ilan edilmek zorundadırlar. Devlet

İstatistik Enstitüsü de, oy verme yeri düzeyinde ayrıntılı sonuçları bir yıl içinde yayınlamak zorundadır.

Seçim sisteminde, güvence sağlamak için alınmış bir takım başka önlemler de vardır. Oy zarfları hem İl Seçim Kurulu hem de Sandık Kurulu tarafından mühürlenmektedir. Bütün oy pusulaları, seçmenlere verilmeden önce Sandık Kurulu tarafından mühürlenmektedir. Oy verme işlemi, özel bir "Evet" mührünün tercih edilen aday veya partiye basılması ile yapılmaktadır. Mühür kullanılması, oy verme işlemi sırasında hile yapılmasını veya oyların geçersiz kılınmasını engellemektedir. Bir kişinin birden fazla oy kullanmasını önlemek için seçmenlerin parmaklarına boya sürülmektedir. Siyasi partilerin çoğu, oy kullanma ve oy sayımının dürüstçe yapıldığı konusunda büyük güven duymaktadır. Seçim Değerlendirme Heyeti'nin tespit ettiği bir istisna, DEHAP'ın güneydoğudaki oy verme ve oy sayımı işlemlerine güven duymamasıdır. Bu güvensizlik, insan hakları gruplarınca da dile getirilmiştir.

Bütün siyasi partiler tek bir uzun oy pusulasında yer almaktadırlar. Oy pusulasında partinin ve genel başkanının adı ve partinin simgesi yer almaktadır. Diğer yandan, her bağımsız aday için, üzerinde adayın adının yazılı olduğu ayrı, küçük bir oy pusulası vardır. Bağımsız adayların oy pusulalarında herhangi bir simge yoktur. Bağımsız adaya oy vermek isteyen seçmenlerin, küçük oy pusulasına "Evet" mührünü basmaları, zarfa koymaları ve büyük oy pusulasını ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Bu yöntem, bazı oyların gizli kullanılmasını önleyebilir, çünkü oy pusulaları arasındaki ebat farkı çok fazladır ve seçilen oy pusulası türü zarfın kabarıklığından belli olmaktadır. Ayrıca, bu yöntem, daha fazla geçersiz oy çıkmasına neden olabilmektedir, çünkü her iki oy pusulası da zarfa konduğunda, sadece bir tanesine "Evet" mührü basılmış olsa bile, oy geçersiz sayılmaktadır. *Yetkili makamlar, bağımsız adayların isimlerinin, siyasi parti liderleri ile aynı oy pusulasına konmasını ve bağımsız adayların simge kullanmalarına izin verilmesini düşünmelidir.*

Seçim kurulları, televizyonda, seçmenlere oy kullanmayla ilgili bilgi verilmesi için, görünüşe göre etkili olan kısa programlar yayınlamıştır.

Seçmen kaydı sistemi bir değişim geçirmektedir. Seçim ve Seçmen Kütükleri Genel Hükümleri Hakkında Kanun'a göre, her dört yılda bir Nisan ayının ikinci Pazar günü genel sayım yapılmaktadır. O gün, "sayım memurları dışında hiç kimse saat 05.00'ten ..... sayım tamamlanana kadar evinden çıkamaz." (Madde 36). Böyle bir genel sayım en son 1997 yılında yapılmıştı. Sayım 2001'de tekrarlanmamıştır, çünkü seçim kurulları, sürekli güncellenen bilgisayarlı kütüklerin kullanılacağı bir sisteme geçmektedir. Bununla birlikte, 2002 yazında seçmen kütükleri güncellenmiştir.

Görüştüğümüz bazı kişiler, Seçim Değerlendirme Heyeti'ne seçmen kütüklerinin doğruluğu konusunda endişelerini dile getirdiler. Bununla birlikte, Heyet, bu endişeleri ayrıntılarıyla inceleyecek konumda değildi. Seçim kanunları, seçmen kütüklerinin doğru olmasının ve seçmen kütüğüne yazılmayan kimsenin kalmamasının sağlanması için bir takım şeffaflık sağlayıcı hükümler içermektedir. Örneğin, siyasi partiler seçmen kütüklerine bakma ve bunların doğru olup olmadıklarını kontrol etme hakkına sahiptirler. Ayrıca, seçmen listeleri her yıl halka açık olarak asılarak bunların doğrulanması ve düzeltilmesi sağlanmaktadır. Seçmenler, listelere itiraz edebilmekte, şikayette bulunabilmektedirler. Bununla birlikte, bu önlemlere karşın, Yüksek Seçim Kurulu, il düzeyinde derlenmiş 26 bilgisayarlı seçmen listesinde 127,000 mükerrer yazılma tespit ettiklerini kabul etmiştir. Bilgisayarlı sistem tüm ülkeye yayıldıkça bu tür sorunlar muhakkak ki azalacaktır.

Görüştüğümüz kişiler, ülke içinde adres değiştiren kişilerin serbest bir şekilde seçmen kütüğüne yazılmaları ve Türkiye'de ikamet ettikleri yeni adreslerinde kolaylıkla oy kullanabilmeleri konusunda memnun görünmüşlerdir.

Seçim görevlileri seçim sisteminde, seçmen kütüklerinin hazırlanmasında olsun oy tasnifinde olsun, daha fazla bilgisayar kullanımı istediklerini bildirmişlerdir. Böyle bir sistem

kuramamalarının nedeninin kaynak yetersizliği olduğunu belirtmişlerdir. Basında çıkan haberlere göre, YSK seçimler için 52 trilyon TL istemiş, ancak sadece 30 trilyon TL (yaklaşık 19 milyon Euro) tahsis edilmiştir.

VI. SEÇİM KAMPANYASI

TBMM, 31 Temmuz tarihinde, 3 Kasım 2002 günü erken seçim yapılması kararını almıştır. Bununla birlikte, kararın ilanından sonra, TBMM'de haftalar boyunca bazı partiler ve politikacıların seçimleri erteletmeye çalıştığı bir takım siyasi manevralar yapılmıştır. Bunun sonucunda, seçimler konusunda bir belirsizlik havası oluşmuş ve birçok parti Eylül ayına kadar kampanyalarına tam olarak başlamamışlardır. Bu nedenle, seçim kampanyası normalden kısa sürmüştür.

Seçim kampanyası sakin ve huzurlu bir ortamda gerçekleştirilmiş, az sayıda olay bildirilmiştir. Seçim Değerlendirme Heyeti Türkiye'de uzun süre kalamadığı için, seçim kampanyasının niteliğini bağımsız olarak değerlendirecek zamanı bulamamıştır. Bununla birlikte, çok çeşitli kesimlerden konuştuğumuz kişilere göre, partiler genel olarak kampanyalarını serbestçe ve canlı bir şekilde yürütmüşlerdir.

Seçim Değerlendirme Heyeti, ülkenin bazı yerlerinde, özellikle de güneydoğuda, adayların ve partilerin taciz edildiklerine dair inandırıcı bildirimler almışsa da, bu bildirimleri bağımsız olarak değerlendirme imkanına sahip olmamıştır. Bu türden bazı bildirimler Türk basın ve yayın organlarında da çıkmış, Türk ve uluslararası insan hakları gruplarınca da yayınlanmıştır. Örneğin, DEHAP taraftarlarının güvenlik güçlerince gözaltına alındığına, muhtarlara köylülerin partiyi desteklemesini önlemesi için baskı yapıldığına dair haberlerin, bazı Türk vatandaşı gözlemcilerin ve köylülerin dövüldüklerine dair iddiaların yer aldığı bildirimler olmuştur. Bununla birlikte, aynı zamanda, hem Türk insan hakları grupları hem de DEHAP'ın kendisi, daha önceki seçimlere göre bu tür tacizlerin büyük ölçüde azaldığını belirtmişlerdir.

Seçimlerden önceki aylarda bazı partilerin taciz edildikleri de bildirilmiştir. Seçimlere katılmak için DEHAP'la birleşmesinden önce, HADEP'e karşı çok sayıda gözaltına alma ve parti bürolarının basılması eylemleri gerçekleştirilmiştir. İki HADEP üyesi, bildirildiğine göre, 2001 yılında "kaybolmuş"tur ve hala da kayıptırlar. İnsan hakları grupları, Hak ve Özgürlükler Partisi'nin, Sosyalist İşçi Partisi'nin ve İşçi Partisi'nin de tacize uğradıklarını bildirmiştir.

19 Haziran 2002 günü, Milli Güvenlik Konseyi'nin önerisi üzerine, TBMM iki ilde (Hakkari ve Tunceli) olağanüstü hali kaldırdı, ancak Diyarbakır ve Şırnak'ta 4 ay uzattı. İki ilde olağanüstü halin devam etmesinin, bildirilenlere göre, partilerin bu illerde seçim kampanyası yürütme yetenekleri üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır.

VII. BASIN VE YAYIN ORGANLARI

Zamanının ve kaynaklarının kısıtlı olması nedeniyle, Seçim Değerlendirme Heyeti, basın ve yayın organlarının seçimleri yansıtışını sistemli bir şekilde analiz edememiştir. Bununla birlikte, Heyet, basın ve yayın kuruluşlarıyla ve düzenleyici yetkili makamlarla görüşmüş, basın ve yayın organlarınca seçimlerin yansıtışını siyasi partilerle ve diğer ilgililerle tartışmıştır.

Seçim kanunları, Radyo ve Televizyon Kurumlarının Kurulması ve Yayınları Hakkında Kanun ve Radyo Televizyon Üst Kurumu Kanunu, basın yayın organlarının seçimi yansıtması konusunda temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu çerçeve içinde, kanun, seçim dönemi boyunca basın ve yayın organlarının yapacağı yayın ve haberlerle ilgili esasları ve usulleri belirlemek görevini Yüksek Seçim Kurulu'na vermektedir. Seçimle ilgili yayınlar hakkındaki kanun ve yönetmelikler, seçim dönemindeki haberlerin ve yayınların önyargılı veya taraflı olmamasını ve siyasi partilere eşit olanaklar tanınmasını ön görmektedir.

Radyo Televizyon Yüksek Kurumu (RTÜK), ülke çapında yapılan seçimle ilgili bütün yayınları izlemiş, İçişleri Bakanlığı da, yerel yayınları izleyerek RTÜK'e yardımcı olmuştur. RTÜK, YSK'ya, düzenli aralıklarla, basın yayın kurumlarının seçim kampanyalarını yansıtışı

hakkında değerlendirme raporları göndermiştir. Yüksek Seçim Kurulu, ulusal çapta yayın yapanlara yaptırım uygulama yetkisine sahipti. İl Seçim Kurulları da yerel radyo ve televizyonlara yaptırım uygulayabiliyordu. RTÜK, YSK'nın kararlarını uygulamıştır.

Her parti, radyo ve televizyonda, bedelsiz olarak, 10 dakika konuşma yapma hakkına sahipti. TBMM'de grubu olan partiler, buna ek olarak bir 10 dakika daha konuşma yapabiliyorlardı. İktidardaki partiye 20 dakika, koalisyon ortağı olan partilere 15 dakika ve ana muhalefet partisine de 10 dakika ilave süre tanınmıştır. Radyo ve televizyonda ücret karşılığı siyasi tanıtım yapılmasına izin verilmemiştir.

Yeni değiştirilen Radyo ve Televizyon Kurumlarının Kurulması ve Yayınları Hakkında Kanun'a ve YSK'nın koyduğu kurallara göre, seçimden önceki yedi gün boyunca belirli bir parti veya aday lehine veya aleyhine yayın yapmak veya haberler, röportaj veya kamuoyu yoklaması gibi seçmenlerin kararını etkileyebilecek türde programlar yapmak yasaktır. Bu kısıtlamalar, basın için de geçerli olmakla birlikte, görünüşe göre pek sıkı bir şekilde uygulanmamıştır.

Basın Konseyi, yedi günlük yasağı eleştiren bir açıklama yapmış, görüştüğümüz bazı başka kişiler de, Seçim Değerlendirme Heyeti'nin üyelerine bu konudaki memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Siyasi partiler ve adaylar hakkında haber ve yayın yapma yasağının süresi olan yedi gün, olağandışı uzun bir süredir. *Yetkililer, seçimlerden önceki günlerde siyasi kampanyalar hakkında haber ve yayın yapmanın yasak olduğu süreyi kısaltmayı düşünmelidirler.*

YSK'nın bir televizyon veya radyo kanalının kanunun öngördüğü hakkaniyet kurallarını ihlal ettiğini tespit etmesi durumunda, YSK önce bir ihtar vermektedir. İhlalin tekrarı halinde, YSK, söz konusu kanalı 5 ila 15 gün kapatabilmektedir. YSK'nın elinde bundan daha hafif bir yaptırım uygulama olanağı yoktur. 2002 seçimlerinde, yaklaşık on televizyon ve radyo kanalı altı gün gibi uzun süreler kapatılmıştır. Bu kapatmaların gerekçesi olarak, hakkaniyetsiz haber ve yayın yapmanın gösterildiği görülmektedir. Seçim Değerlendirme Heyeti'ne, bu kuralların, tartışma konusu meseleler, partiler veya adaylar hakkında bilgilendirmeyi kısıtlamak için kullanıldığına dair herhangi bir şikayet intikal etmemiş veya Heyet bu yönde bir belirti tespit etmemiştir. Bununla birlikte, bir televizyon veya radyo kanalının kapatılması, tamamen terk edilmesi veya sadece kanunun ısrarla veya sistemli bir şekilde ihlal edilmesi durumunda başvurulacak son yöntem olarak kullanılması gereken çok sert bir yaptırımdır. *Yetkililer, kanunda, kanal kapatmaya son verecek veya bunu sıkı bir şekilde sınırlayacak bir değişiklik yapmayı, diğer yandan da YSK'ya, kamuoyundan özür diletmek, eşit süreli cevap olanağı verdimen veya para cezaları uygulamak gibi başka seçenekler sağlamalıyı düşünmelidirler.* Bu türden bir değişiklik, RTÜK kanununda son zamanlarda yapılan değişikliklerle de uyumlu olunmasını sağlayacaktır.

Seçimlerin basın ve yayın organları tarafından yansıtılışı üzerinde, Türk kanununda yer alan ifade özgürlüğü üzerindeki çeşitli kısıtlamaların da etkisi olmuştur. Daha önce belirtilen kanunların dışında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanunu, Türkiye'nin varlığını ve bağımsızlığını ve ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü tehlikeye düşüren veya Atatürk ilkelerine aykırı olan veya terör, şiddet veya etnik ayrıma neden olabilecek yayınları yasaklamaktadır. Görüştüğümüz kişilerin çoğu, devam eden reform sürecinin bir parçası olarak yasal kısıtlamaların gevşetilmesinin ifade özgürlüğü alanında iyileşmeler sağladığını, basın ve yayın organlarına karşı daha az dava açıldığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, gazeteciler ve yayıncılar devam eden kısıtlamaların farkındadırlar ve özellikle hassas kabul edilen konularda yaptıkları haberlerde temkinli davranmaktadırlar.

Görüştüğümüz bazı kişilere göre, bir takım gazeteler, olağanüstü halin devam ettiği iki ilde veya bunlara komşu illerde dağıtılamamaktadır.

Genel olarak, Türkiye'nin çok sayıdaki basın ve yayın kuruluşu, seçim kampanyalarını canlı bir şekilde yansıtmışlar, kampanya dönemini bütün yönleriyle halka aktarmışlardır. Basın ve

yayın kurumları, seçmenlere, seçimde tercihlerini yaparken kullanabilecekleri bol miktarda bilgi temin etmişlerdir.

VIII. OY KULLANMA VE OYLARIN SAYILMASI

Seçim Değerlendirme Heyeti, seçim günü, Ankara bölgesinde bazı oy verme yerlerini, bunun yanı sıra bir İlçe ve bir İl Seçim Kurulu'nu ve YSK'yı ziyaret etmiştir. Bununla birlikte, Heyet, oy verme sürecinin niteliği hakkında güvenilir sonuçlar çıkarmaya yetecek sayıda oy verme ve oy sayım yeri ziyaret edememiştir. İnsan hakları grupları, seçim gününde, özellikle doğuda meydana gelen bir dizi ciddi aksaklık bildirmişlerdir. Bunlar arasında, birçok köyde halkın oyunu açık kullanmaya zorlanması, gözaltına almalar ve oy verme yerlerinden parti gözlemcilerinin kovulması da yer almaktadır. Seçim Değerlendirme Heyeti, bu bildirimleri doğrulayacak konumda değildir.

IX. SEÇİM SONUÇLARI

9 Kasım günü, Yüksek Seçim Kurulu kati seçim sonuçlarını ilan etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, sadece iki parti %10'luk barajı aşmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) oyların %34,3'ünü alarak TBMM'deki 550 sandalyenin 363'ünü kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi oyların %19,4'ünü alarak 178 sandalye kazanmıştır. Bu partilerin hiçbiri eski mecliste yer almıyorlardı. Ayrıca, dokuz bağımsız milletvekili seçilmiştir.

Giden hükümetin başbakanı Bülent Ecevit'in partisi Demokratik Sol Parti (DSP) oyların sadece %1,2'sini almıştır. Koalisyon ortakları olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi (ANAP), sırasıyla %8,3 ve %5,1 oy almışlardır. Diğer kayda değer oy oranları şunlardır: Doğru Yol Partisi (DYP): %9,55; Genç Parti: %7,25; DEHAP: %6,2 ve Saadet Partisi: %,2,5.

Katılım oranı %78,9'dur.

AGİT/DEMOKRASİ KURUMLARI VE İNSAN HAKLARI ŞUBESİ HAKKINDA BİLGİ

Demokrasi Kurumları ve İnsan Hakları Şubesi (ODIHR - Office for Democratic Institutions and Human Rights) bir AGİT kurumudur. "İnsan haklarına ve temel özgürlüklere tam saygı gösterilmesi, hukukun üstünlüğünün gözetilmesi, demokrasi ilkelerinin savunulması ve (...) demokratik kurumların güçlendirilmesi ve korunması ve bütün toplumda hoşgörünün yaygınlaştırılması" (1992 Helsinki Belgesi) konularında AGİT'e katılan ülkelere yardımcı olmakla görevli ana AGİT organıdır.

ODIHR'in merkezi Polonya, Varşova'dadır. ODIHR 1990 yılında Paris Antlaşması çerçevesinde Serbest Seçimler Şubesi olarak kurulmuştur. 1992 yılında şubenin adı, insan haklarını ve demokratikleşmeyi de içerecek şekilde genişletilmiş olan görevini yansıtabilecek şekilde değiştirilmiştir. Şubede bugün 80 kişi çalışmaktadır.

ODIHR, seçim gözlemleri konusunda Avrupa'da başta gelen organdır. ODIHR, her yıl, AGİT alanında yapılan seçimlerin ulusal kanunlara ve uluslararası standartlara uygun olarak yapıp yapılmadıklarının değerlendirilmesi için binlerce gözlemciyi seçim yerlerine göndermekte ve bunların koordinasyonunu sağlamaktadır. Şubenin kendine has yöntemi sayesinde, bir seçim sürecinin bütün unsurları derinlemesine incelenebilmektedir. ODIHR, yardım projeleri vasıtasıyla AGİT'e katılan ülkelere seçim yapılarını iyileştirmelerinde yardımcı olmaktadır.

Şubenin demokratikleşmeyle ilgili faaliyetleri, konuları bakımından birbirlerinden ayrılan altı alan içermektedir. Bunlar; hukukun üstünlüğü, sivil toplum, hareket özgürlüğü, cinsiyetler arasında eşitlik, insan ticareti ve din özgürlüğüdür. ODIHR, devletlerin AGİT çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirmelerini kolaylaştırmak ve bu taahhütlerin daha fazla yerine getirilmesini sağlamak ve demokratik yapıları geliştirmek amaçlarını güden 100'den fazla hedefli yardım programı yürütmektedir.

ODIHR, AGİT'e katılan devletlerin AGİT çerçevesindeki insani boyutlu taahhütlerine uyup uymadıklarını izlemektedir. Aynı zamanda, her yıl, AGİT çerçevesindeki insani boyutla ilgili taahhütlerin AGİT'e katılan devletlerce yerine getirilişini incelemek için bir dizi toplantı düzenlemektedir.

ODIHR, AGİT'e katılan ülkelere, Roma ve Sinti hakkındaki politikaları hakkında danışmanlık etmektedir. Roma ve Sinti toplulukları arasında kapasite yaratma ve ağ oluşturmayı desteklemekte ve Roma ve Sinti temsilcilerinin politika belirleyen organlara katılmalarını teşvik etmektedir. ODIHR, aynı zamanda, Roma ve Sinti ile ilgili konularda, ulusal ve uluslararası oyuncular arasında bir takas evi işlevi de görmektedir.

ODIHR'in bütün faaliyetleri, AGİT kurumlarıyla ve alan faaliyetleriyle ve aynı zamanda diğer uluslararası kurumlarla yakın işbirliği ve eşgüdüm ile gerçekleştirilmektedir.

ODIHR hakkında daha fazla bilgi için, ODIHR'in web sitesine bakınız. Bu sitede, ODIHR tarafından daha önce yayınlanmış seçim raporları ve seçim kanunu analizlerinin de aralarında bulunduğu raporlar ve başka belgeler içeren kapsamlı bir kitaplık bulunmaktadır.